

Istanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan
İstanbul - 1984

HANEHALKI GELİR VE TÜKETİM HARCAMALARI ANKETİ

Ord. Prof. Dr. Ömer Celâl Sarç (*)

Ord. Prof. Şükrü Baban'la 1933'den itibaren yaklaşık 40 yıl, ilkin İstanbul Hukuk Fakültesi, sonra da İktisat Fakültesi çatısı altında birlikte çalışmış bulunuyorum. Hatırasını bütün canlılığı ile muhafaza ettiğim Rahmetliye ithaf edilen bu eserde ben, çeşitli iktisadî konularımız üzerindeki ilmi çalışmalara yardımcı olabilecek yeni bir istatistik araştırmasından bahs etmek istiyorum. Bu araştırma şehirli âilelerin (ev halkı «ménage») gelir ve harcamaları hakkında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından tertip edilip sonuçları geçen yıl yayınlanan ankettir¹. Gerçi anket 1978-1979 yıllarına aittir ve o zamandan beri enflasyonun gelir ve harcamalarda bazı değişmelere neden olmuş olduğuna ihtimal verilebilir. Bununla beraber sonuçlarından bir çoğunun geçerliliğini koruduğu ve —yorumlarda ihtiyatlı olmak şartıyla— onlardan bu gün de faydalanılabileceği kabul edilebilir.

Anket yalnız 10 binden fazla nüfuslu yerleri kavramış ve daha küçük yerleşim merkezleri ile köy sektörünün tama-

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi emekli öğretim üyesi.

(1) D.İ.E. «Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları, 1978-1979», Yayın No 999, Ankara Temmuz 1982.

mı çerçevesi dışında kalmıştır. Uygulama şekli şöyle özetlenebilir:

Nüfusu 10 bini aşkın şehirler gruplanmış (tabakalara, «strata»ya bölünmüş), her gruptan örnek şehir seçilmiş, seçilenler içinde de bazı bina blokları tesadüfi olarak ayrılmıştır. Sonra bu bloklarda oturan ailelerin bir kısmı —tesadüfi ve temsili bir nümune elde edilmesi ve yılın dört dönemine eşit sayıda birim düşmesi için tertibat almak suretiyle— müşahedeye tabi tutulmuştur². Ancak yabancı uyruklu, tek kişilik veya üye sayısı 9 u aşkın ev halkları örneğe alınmamıştır. Buna göre anket «stratified multistage sampling» (tabakalara ayırmak suretiyle uygulanan çok safhalı sondaj) usulüne göre tertiplenmiş bulunmaktadır. Ankete tabi tutulmak üzere seçilen yerleşim merkezlerinin sayısı 40'dır. Bu 40 şehirden her ay toplam 822 aile örneğe girmiştir. Ne var ki müşahede edilen aileler aydan aya değişmiş, her ay evvelki ayda müşahede edilmiş olanların yerine, aynı tabaka ve gruplara dahil 822 yeni ev halkı geçmiştir. Böylece, anket birer ay süre ile $822 \times 12 = 9864$ ev halkını³ kavramış bulunmaktadır. Bu ailelerin 1 Ekim 1978 ile 30 Eylül 1979 arasındaki aylık gelir ve harcamaları anket memurları tarafından tesbit edilmiştir. 4-5 aileyi müşahede ile görevlendirilmiş olan memurlar kendilerine ayrılan birimleri üç günde bir ziyaret ederek aldıkları bilgileri soru kâğıtlarına geçirmişlerdir.

Ev halkları gelir ve harcamalarının çeşitli bölgelerde ortalama aylık tutarı hakkında anketin verdiği rakkamlar tablo 1 de gösterilmiştir.

(2) Tafsilat için bakınız a.g.k. s. VII. Yazık ki seçim usulü hakkındaki izahlar yeterince açık değildir.

(3) a.g.k. s. 48 deki tablo 14 e bakınız.

TABLO 1

Ev Halklarının Aylık Ortalama Gelir ve Harcamaları

Bölge	Ortalama Aylık Gelir (TL)	Ortalama Aylık Hare. (TL)	Harcamaların Gelire Oranı (%)
1 — Marmara - Ege	12416	8645	71.24
2 — Akdeniz	10987	7314	66.57
3 — Orta Anadolu	11642	8857	76.08
4 — Karadeniz	12070	9291	76.98
5 — Doğu Anadolu	10944	7610	69.54
Türkiye Ortalaması	11881	8554	72.06

Kaynak a.g.k. S. 3. ve EK 1.

Tabloya göre aylık ortalama aile geliri bölgeden bölgeye az değişmektedir. En gelişmiş bölge olan Marmara-Ege'de ayda 12416 TL. e varıp en geri kalmış bölgeyi teşkil eden Doğu Anadolu'dakini (10944 TL) sadece % 13,5 aşmaktadır. Gelirin miktarı ile sarf edilen kısmının büyüklüğü arasında negatif bir korelasyon da görülmemektedir. Örneğin gelirin seviyesi itibariyle ikinci gelen Karadeniz bölgesinde harcamaların gelire oranı en yüksek, % 76.98 dir.

Anketin aile gelirleri hakkındaki bulguları millî gelir istatistiklerinin sonuçları ile ne derece uzlaşmaktadır? İki kaynağın verilerini birbiriyle sağlıklı bir şekilde mukayese etmek aşağıdaki nedenlerle mümkün değildir:

a — Ailelere akan gelirler arasında millî gelirden yer almayan transfer gelirleri vardır. Bundan başka şirketlerin dağıtılmayan kazançları ve ödedikleri vasıtasız vergiler gibi bazı değerleri kavrayıp kavramamak bakımından da millî gelire ailelere akan gelirlerin toplamı arasında fark bulunur⁴.

(4) Bakınız: Ömer Celal Sarc, «Devlet Planlama Teşkilatının Gelir Dağılımı Araştırması», İktisadi Araştırmalar Tesisi, Yayın No. 14, İstanbul 1967, s. 6 ve 7.

b — Anket 10 binden fazla nüfuslu yerlerde yapıldığından millî gelirin başlıca unsurlarından olan tarım gelirleri, geniş ölçüde kapsam dışında kalmıştır. Anket sonuçlarında ev halkları gelirleri arasında gerçi bazı tarım gelirleri de gösteriliyorsa da, bunlar şehirli kimselere akan arazi kiralari, şehir sınırları içindeki sebze bahçelerinin hasılası gibi önemsiz gelirlerden ibarettir.

c — Anket sonuçları ev halklarının aylık ortalama gelirini göstermektedir. Halbuki millî gelir yıllık geliri ifade eder ve nüfus sayısı ile bölününce gelirin kişi başına yıllık tutarını gösterir.

d — Bundan başka millî gelir takvim yıllarına göre hesaplandığı halde anket 1 Ekim 1978 ile 30 Eylül 1979 arasındaki döneme ait bulunmaktadır.

Bu duruma göre, hatta kabataslak bir mukayese için bile, rakkamlarda bazı ayarlamalar yapmak lazım gelir. Bu ayarlamalar şunlardır:

1 — Ankete dahil ev halklarının ortalama üye sayısı 4.67 dir⁵. Dolayısıyla kişi başına millî geliri bununla çarpmak ve bulunacak rakamı —ay esasına çevirmek üzere— 12 ile bölmek.

2 — (d) güçlüğüne yenmek için de 1978 ve 1979 yılları kişi başına millî gelirlerinin ortalamasını almak.

Bu işlemler ve sonuçları Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2 — Millî Gelir İstatistiklerine göre 1978-1979 yılı aile geliri (TL.)

1 — Kişi başına millî gelir, cari faktör fiyatlarıyla yılda (a)

(5) a.g.k. s. 49 tablo 15 den hesaplanmıştır.

1978	26622	(a)
1979	44497	(a)
ortalama 1978/79	35560	(b)
2 — Aynı deęer, ayda (evvelki bölü 12)	2963	
3 — Aynı değer, aile başına (evvelki çarpı 4.67)	13837	

(a) Kaynak : Türkiye İstatistik Yıllığı 1981 s. 402.

(b) Anket 1978 yılının son 3 ayı ile 1979 un ilk 9 ayında yapılmıştır. Bundan dolayı 1978 yılı rakamına 1, 1979 rakamına 3 ağırlığı verilmek suretiyle tartılı ortalamanın hesaplanması daha uygun görülebilir. Bu yapıldığı takdirde 35560 yerine 30028 TL. elde edilir.

Şu halde bu hesaplara göre 4.67 kişilik ailelerin 1978/79 daki ortalama aylık geliri 13827 TL. olup, ankette bulunan 11881 TL. den % 11.7 fazladır.

Kaldı ki millî gelir istatistikleri kentlerdekinden daha düşük olan tarım gelirlerini kavradığı halde anket bunları kapsamamıştır. Donelerin yetersizliği dolayısıyla kesin bir hüküm vermek mümkün değilse de bu durumu ankette gelirlerin bir miktar eksik beyan edilmiş —veya Türkiye için tam temsili bir nümune seçilememiş— olmasının bir karinesi saymak gerekir.

Anketin diğer sonuçları üzerinde burada durulmayacaktır. Ancak aralarında ilginç ve dikkatle incelenmeye layık olanların bulunduğunu belirtmek gerekir. Aile reisinin mensub olduğu iktisadi şubeye, mesleğine, meslekteki mevkiine göre gelirin gösterdiği değişmeler, çeşitli gelir basamaklarındaki ailelerin tüketim harcamaları arasındaki farklar, —bu arada gelir yükseldikçe gıda masraflarının harcamalarındaki payının gerilediği yolundaki Engel Kanununun bizde

de kendini gösterip göstermediđi— sorunları, bunlara misal-
dir. Bundan başka anket sonuçları, geğinme indeksleri tertibi-
binde bugüne kadar kullananlardan daha gerđekçi tartılar
sađlayacaktır.